

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

КУЗЬМІНСЬКА Євгенія Олексіївна

УДК: 376 – 056.36 : 81'36

**ПІДГОТОВКА РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ
ДО ОПАНУВАННЯ ГРАМОТИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук



Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
ШОНТКІВСЬКА Галина Станіславівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, доцент кафедри психокорекційної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДМИТРІЄВА Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», завідувач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
ЧЕБОТАРЬОВА Олена Валентинівна,
Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки.

Захист відбудеться «23» грудня 2015 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «20» листопада 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**



С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена концептуальними засадами та державними вимогами реформування освіти в Україні, спрямованими на підвищення загальноомовної і мовленнєвої культури дітей, про що зазначається в «Базовому компоненті дошкільної освіти», «Концепції спеціальної мовної освіти», «Державному стандарті базової і повної середньої освіти», «Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами», «Державному стандарті спеціальної освіти дітей з особливими потребами».

Проблема підготовки дітей до школи розкривається у вітчизняному та зарубіжному історико-педагогічному досвіді (Є. Адамович, В. Вахтеров, С. Дорошенко, М. Монтесорі, Ж. Піаже, Н. Рождественський, С. Рєдозубов, Д. Тихомиров, К. Ушинський, Я. Чепіга, В. Флеров та інші).

Педагогічні й методичні аспекти навчання рідної мови дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, як розвиток особистості, зокрема, посилення роботи над усіма видами мовленнєвої діяльності розглядалися вченими А. Богуш, М. Вашуленком, Н. Варенцовою, А. Воскресенською, А. Іваненко, А. Зрожевською, Т. Гарбуз, І. Гудзик, Л. Журовою, О. Горошкіною, К. Крутій, М. Пентелюком, Т. Потоцькою та ін. При цьому, акцентувалася увага на особливостях своєчасно організованої роботи з підготовки дітей до навчання грамоти, що, в подальшому, виступає підґрунтям ефективного оволодіння навичками читання та письма як видами мовленнєвої діяльності.

У дослідженнях провідних науковців корекційної педагогіки розкривається проблема розвитку розумово відсталих дітей (В. Бондар, А. Висоцька, І. Єременко, В. Золотоверх, Г. Мерсіянова, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, В. Турчинська, К. Турчинська, О. Хохліна, Д. Шульженко та ін.); особливості розвитку мовлення глухих і слабочуючих дітей (Р. Боскіс, І. Колесник, О. Круглик, О. Мартинчук, Н. Морозова, Л. Фомічова, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін.); порушення усного і писемного мовлення в учнів з дитячим церебральним паралічем (О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Т. Ілляшенко, М. Рождественська, О. Романенко, О. Чеботарьова, А. Шевцов та ін.); порушення мовлення дітей з фонетико-фонематичним і загальним недорозвиненням мовлення (С. Конопляста, Р. Левіна, Н. Пахомова, Н. Савінова, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.); особливості розвитку мовлення розумово відсталих дітей (А. Аксьонова, Л. Вавіна, М. Гнєзділов, І. Дмитрієва, В. Ковальчук, С. Миронова, В. Петрова, Г. Плешканівська, Є. Соботович, Н. Тарасенко, Т. Ульянова, Л. Ханзерук та ін.), проблема навчання грамоти розумово відсталих дітей (Л. Вавіна, В. Воронкова, А. Катаєва, Н. Кравець, Г. Піонтківська, Л. Смірнова, В. Стребелева та ін.).

Проте, сучасні наукові дослідження в корекційній педагогіці та методиці викладання рідної мови ще не мають достатньо теоретично обґрунтованої і практично цілеспрямованої системи вивчення процесу підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти. Тому важливо вдосконалювати процес навчання розумово відсталих дітей шляхом розробки ефективної методики корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, спрямованої на спеціальну її організацію.

Отже, закономірні зусилля багатьох дослідників і педагогів, які спрямовані на пошук шляхів активізації навчання грамоти розумово відсталих дітей, починаючи з дошкільного віку.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Підготовка розумово відсталих дітей до опанування грамоти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом: «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів».

Тему затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26 грудня 2012 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26 лютого 2013 року).

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити методику корекційної роботи, спрямованої на підготовку до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Згідно з метою дослідження були поставлені такі **завдання:**

1. Проаналізувати й узагальнити науково-теоретичні дослідження про закономірності підготовки до опанування грамоти дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

2. Дослідити стан і особливості підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

3. Розробити критерії оцінювання та на їх основі визначити рівні підготовленості до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

4. Розробити та експериментально перевірити методику корекційної роботи, спрямованої на підготовку до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Об'єктом дослідження є процес навчання мови розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – методика корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано наступні методи:

- *теоретичні:* вивчення, аналіз і узагальнення психолого-педагогічної й спеціальної літератури з предмету дослідження для з'ясування науково-теоретичних засад опанування грамоти розумово відсталими дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, аналіз базового компоненту дошкільної освіти та стандартів, навчальних програм, навчально-методичних посібників з метою обґрунтування необхідності проведення підготовчої роботи з опанування грамоти та розробки адекватної методики її підготовки;

- *емпіричні:* цілеспрямоване спостереження за процесом розвитку мовлення у

спеціальних дошкільних навчальних закладах та навчанням української мови в спеціальних загальноосвітніх школах, вивчення та аналіз продуктів практичної діяльності дітей, аналіз результатів їх самостійних і контрольних завдань, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду для обґрунтування методики підготовки до навчання грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку; проведення констатувального та формувального експерименту для визначення рівня підготовленості до навчання грамоти цієї категорії дітей і перевірки ефективності методики корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти;

- *математичної статистики*: опрацювання експериментальних даних і встановлення кількісних залежностей між явищами і процесами, що досліджувались.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: положення про складну структуру мовлення та його психофізіологічні механізми (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Жинкін, О. Лурія, О. Леонт'єв, та ін.); педагогічні положення про особливості засвоєння грамоти (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Варенцова, Т. Гарбуз, О. Гвоздєв, Л. Журова, М. Львов, Т. Рамзаєва, С. Редозубов, Н. Рождественський, Н. Скрипченко, Є. Соботович та ін.); психолінгвістичні підходи формування мовленнєвої компетенції (Б. Анан'єв, А. Богуш, О. Біляєв, Л. Вавіна, М. Вашуленко, О. Варзацька, М. Гнезділов, А. Каніщенко, М. Пентелюк, В. Петрова, Н. Светловська, Є. Соботович та ін.); положення про діагностику та корекцію розумової відсталості (В. Бондар, Г. Дульнєв, І. Єременко, М. Певзнер, В. Синьов та ін.); педагогічні положення про процес пізнання, спосіб одержання знань, психолого-педагогічна концепція засвоєння знань розумово відсталими дітьми (В. Бондар, Л. Вавіна, І. Дмитрієва, І. Єременко, Г. Мерсіянова, С. Миронова, І. Романенко, В. Синьов та ін.).

Дослідження проводилося впродовж 2012 – 2015 років. Ним було охоплено 174 дитини спеціальної школи – дитячого садка «Мрія» та спеціального дитячого начального закладу № 569 м. Києва, спеціальних загальноосвітніх шкіл № 2, № 8, № 10, № 12, № 26 м. Києва, Білоцерківської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 19 Київської області, Черкаської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату, Михайлівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату та Вільшанської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Черкаської області.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- проведено комплексне дослідження щодо опанування грамоти розумово відсталими дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;
- здійснено вивчення стану та особливостей підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;
- визначено рівні підготовленості до опанування грамоти в залежності від сформованості мовленнєвої компетенції у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;
- обґрунтовано, розроблено та впроваджено методику корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;

уточнено зміст розвитку мовлення у спеціальних дошкільних навчальних закладах та навчання української мови в спеціальних загальноосвітніх школах; *набули подальшого розвитку* положення: про корекційну спрямованість навчального процесу в спеціальному освітньому закладі; організаційні форми, методи та прийоми навчання грамоти розумово відсталих дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методики корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Одержані в дослідженні дані можуть бути використані у корекційній роботі з розумово відсталими дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, у процесі розробки навчальних програм з розвитку мовлення розумово відсталих дошкільників та вивчення дисципліни «Українська мова» розумово відсталими учнями для вдосконалення методики навчання мови і розвитку мовлення розумово відсталих дітей.

Теоретичне положення та практичні напрацювання, відображені в дисертаційному дослідженні, впроваджені в навчально-виховний процес Михайлівської загальноосвітньої школи-інтернату Черкаської області (довідка № 204/01-20 від 25.05.2015р.), Вільшанської загальноосвітньої школи-інтернату Черкаської області (довідка № 106 від 26.05.2015р.), Спеціального дошкільного навчального закладу № 569 міста Києва (довідка № 38 від 28.05.2015р.), Спеціальної школи-інтернату № 26 міста Києва (довідка № 125 від 28.05.2015р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження доповідались і обговорювались на міжнародних та всеукраїнських конференціях: ІХ Східно- та Центральноєвропейській Регіональній конференції з питань альтернативної та допоміжної комунікації «Комунікація для всіх» (Київ, 2013), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2013), ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2015); IV Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації» (Суми, 2015), а також на звітних науково-практичних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2013 - 2015 р.р.).

Публікації. Основні результати проведеного дослідження висвітлено в 7 одноосібних публікаціях, 5 з яких надруковано у фахових наукових виданнях України, 2 – у закордонних періодичних виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (201 найменування). У роботі розміщено 10 таблиць, 16 діаграм. Загальний обсяг дисертації – 197 сторінок, з них – 179 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну дисертації, практичне значення результатів дослідження, подано інформацію про вірогідність, апробацію та впровадження одержаних результатів у практику.

У першому розділі «Психолого-педагогічні та лінгводидактичні основи підготовки дітей до опанування грамоти» - визначено лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні основи підготовки до опанування грамоти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, з'ясовано зміст ключових понять дисертаційного дослідження.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми підготовки дітей до опанування грамоти в історичному аспекті свідчить про невичерпність актуальності даної проблеми навіть на сучасному етапі, що знайшло відображення у напрацюваннях Є. Адамовича, В. Вахтерова, С. Дорошенка, М. Монтесорі, Ж. Піаже, С. Редозубова, Н. Рождественського, Д. Тихомирова, К. Ушинського, Я. Чепіги, В. Флєрова та ін.

Проблема підготовки до опанування грамоти дітей розглядається у психолого-педагогічних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних вчених у різних аспектах: фізіологічних і психологічних механізмах мовленнєвої діяльності (В. Дегліна, Д. Ельконін, Т. Єгоров, М. Жинкін, Л. Калмикова, Н. Красногорський, О. Леонтєв, О. Лурія, Н. Лях, М. Львов, І. Павлов, Н. Рождественський, Т. Рамзаєва, С. Редозубов, Н. Светловська, М. Феофанов, Т. Чернігівська, Л. Щерба та ін.), теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О. Леонтєв та ін.), поетапного формування розумових дій (П. Гальперін), розвитку сприймання звукової структури слова (А. Богуш, Г. Беляков, М. Вашуленко, Н. Варенцова, І. Дьоміна, Л. Журова, К. Прищепа, Т. Ткаченко, Ф. Сохін, Н. Скрипченко та ін.), оволодінням процесом письма (А. Богуш, Н. Виноградова, І. Дьоміна, Д. Ельконін, О. Лурія, І. Корякіна, С. Редозубов, В. Савельєва та ін.).

У сучасній науково-методичній літературі навчання грамоти визначається, як процес формування у дітей початкових умінь читання і письма. Метою навчання грамоти є формування й удосконалення умінь і навичок у дітей в усіх видах мовленнєвої діяльності – слуханні й розумінні, говорінні, читанні та письмі.

Опанування грамоти потребує від дітей розвинутого мовленнєвого слуху, вільного оволодіння мовленнєво-руховим апаратом і зоровим сприйманням слова, вмінням встановлювати зв'язки між слуховими, зоровими та руховими образами в писемному мовленні. Встановлено, що розвинене зв'язне мовлення дитини - одна з головних умов оволодіння нею грамотою (А. Богуш, Г. Беляков, М. Вашуленко, Н. Варенцова, І. Дьоміна, Д. Ельконін, Л. Журова, К. Прищепа, Т. Ткаченко, С. Редозубов, Ф. Сохін, Н. Скрипченко та ін.).

У психологічній і методичній літературі (М. Генінг, Н. Дурова, Д. Ельконін, Л. Журова, Л. Ткачова, Г. Тумакова та ін.) обґрунтовано, що навчання грамоти потрібно починати з дошкільного віку, оскільки в 5-6 років утворюються умовно-рефлекторні функціональні зв'язки, які лежать в основі процесів читання та письма, що має важливе значення для початкового формування усного й писемного мовлення дітей.

Мовленнєва компетенція охоплює систему мовленнєвих умінь, необхідних дітям для спілкування у різних ситуаціях. Вона передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та монологічної компетенцій (А. Богуш, М. Пентелюк та ін.).

Психолого-педагогічні дослідження особливостей розвитку розумово відсталих дітей вітчизняних і зарубіжних науковців Г. Дульнева, І. Дмитрієвої, І. Єременка, Л. Занкова, Р. Лалаєвої, О. Лурія, С. Миронової, М. Певзнер, В. Петрової, І. Романенко, В. Синьова, М. Супруна, О. Чеботарьової, Д. Шульженко та ін. свідчать, що мовлення відіграє провідну роль у психічному розвитку розумово відсталих дітей. Зокрема, мисленнєві операції - аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування розвиваються й удосконалюються в процесі оволодіння мовленням (Л. Виготський, Л. Вавіна, М. Гнезділов, Г. Дульнев, І. Єременко, Л. Занков, Н. Кравець, О. Лурія, Р. Лалаєва, М. Певзнер, В. Петрова, Г. Піонтківська, С. Рубінштейн, В. Синьов, Є. Соботович, Т. Ульянова, Ж. Шиф та ін.).

Зниження регулюючої функції, а також інші порушення мовлення у розумово відсталих дітей зумовлені, перш за все, недорозвиненням пізнавальної діяльності, порушенням фонематичних, фонетичних процесів, вадами будови артикуляційного апарату та іншими факторами (М. Гнезділов, О. Лурія, В. Лубовський та ін.). Основними порушеннями у дітей цієї категорії є своєрідний загальний і мовленнєвий розвиток, який зумовлює виникнення значних труднощів у процесі оволодіння грамоти.

Характерною ознакою розумово відсталих дітей є несформованість у них усіх етапів мовленнєвої діяльності, що значно ускладнює процес формування мовленнєвої компетенції. Відзначається слабкість мотивації, зниження потреби у спілкуванні, порушення смислового програмування мовленнєвої діяльності. Таким чином, у цієї категорії дітей порушені всі сторони мовлення: фонетична, лексична, граматична. Це призводить до специфіки оволодіння ними процесом читання та письма, що в цілому знижує потребу у мовленнєвому спілкуванні (М. Гнезділов, В. Петрова, С. Рубінштейн, Є. Соботович, Т. Ульянова та ін.).

У наукових дослідженнях акцентується увага на важливості оволодіння навичкою читання й письма розумово відсталими учнями, які потребують спеціального розвитку вольових і м'язових зусиль, просторової орієнтації, моторики, цілеспрямованого корегування фонематичного сприймання тощо. Оскільки у цієї категорії дітей спостерігається недорозвинення як загальної, так і дрібної моторики, несформованість орієнтування у просторі, в тому числі і на аркуші паперу, невміння переключатися з однієї діяльності на іншу (А. Аксьонова, Л. Вавіна, В. Воронкова, М. Гнезділов, Н. Кравець, Р. Левіна, К. Островська, В. Петрова, Г. Піонтківська, В. Синьов, Т. Ульянова, Д. Шульженко та ін.), тому важливо ще в дошкільний період проводити ефективну підготовку розумово відсталих дітей до опанування грамоти, яка передбачає оволодіння дітьми початковими елементарними навичками читання і письма.

Не зважаючи на різні аспекти теоретичного та емпіричного вивчення особливостей підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, методичне вирішення досліджуваної проблеми залишається недостатньо розробленим.

У другому розділі «**Стан підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку**» проаналізовано сучасний стан роботи з підготовки до опанування грамоти розумово

відсталих дітей; обґрунтовано методику та подано основні результати констатувального експерименту.

На констатувальному етапі дослідження передбачалося вирішення наступних завдань:

- вивчити стан і особливості підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;

- визначити рівні підготовленості до опанування грамоти в залежності від сформованості мовленнєвої компетенції у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

У дослідженні брала участь 131 розумово відстала дитина старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Аналіз «Програми розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю» та «Програми загальноосвітнього навчального закладу для розумово відсталих учнів. Українська мова, Підготовчий, 1 класи» дозволив виділити основні компоненти підготовленості до опанування грамоти розумово відсталих дітей: мовленнєва компетенція, сформованість початкових елементарних навичок читання та елементарних навичок письма. *Критерії мовленнєвої компетенції*: правильна звуковимова, інтонаційна насиченість і виразність мовлення; достатній словниковий запас, розуміння семантики слів і вживання їх у правильному значенні; вживання слів у правильній граматичній формі, правильна граматична і синтаксична будова мовлення; слухання, сприймання та розуміння зверненого мовлення; слухання і розуміння змісту простих і коротких текстів, уміння відповідати на поставлені запитання у межах знайомого мовленнєвого матеріалу, уміння брати активну участь у діалозі; складати речення, розповіді за сюжетними малюнками, переказувати знайомий текст і зміст переглянутого мультфільму. *Критерії сформованості початкової елементарної навички читання*: розвиненість фонетико-фонематичного слуху, сприймання та розпізнавання мовленнєвих звуків; уміння правильно вимовляти звуки, слухати та повторювати їх за експериментатором, вимовляти звукосполучення, прості за структурою слова, виконувати звуковий аналіз слова, сприймати та розуміти складову структуру слова, уміти визначати на слух кількість слів у реченні та графічно їх позначати. *Критерії сформованості початкової елементарної навички письма*: дотримання правил гігієни письма, розвиток дрібної моторики рук, просторового орієнтування, дотримання правил штрихування, уміння виконувати завдання за інструкцією, роботу за зразком, використовуючи допомогу експериментатора.

Аналіз і узагальнення результатів, одержаних на констатувальному етапі дослідження, дозволили розподілити учнів на чотири якісні рівні в залежності від стану підготовленості до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (рис.1).

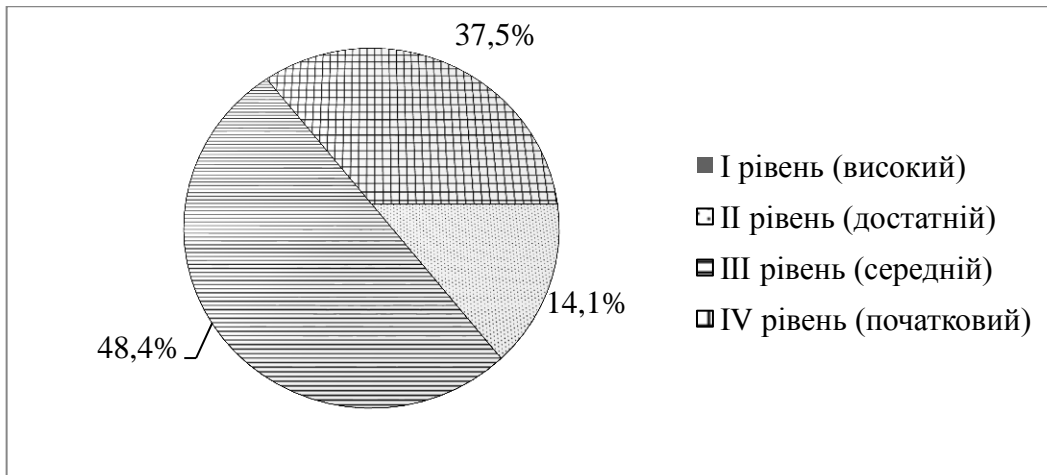


Рис.1. Розподіл розумово відсталих дітей за рівнями підготовленості до опанування грамоти (у %)

Так, жодна дитина не була віднесена до високого рівня, оскільки вони не виконали всіх запропонованих завдань. До достатнього рівня було віднесено 14,1 % дітей. У цих дітей мовленнєві знання та вміння, необхідні для навчання грамоти, в цілому сформовані, але практичні мовленнєві уміння неусвідомлені, механічні, відсутня мотивація та творчий підхід до виконання завдань. Найбільша кількість дітей склала середній рівень – 48,1 %. Навчальні можливості дітей цього рівня досить низькі. На нашу думку, труднощі, які у них спостерігалися, виникали внаслідок недостатньої сформованості знань і вмінь, адекватних розумово відсталим дітям старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а також загального та мовленнєвого недорозвинення. До початкового рівня було віднесено 37,5% дітей. Це ті діти, які не виконали жодного завдання, оскільки, навчальні можливості представників даного рівня досить низькі. У процесі навчання вони потребували постійного використання індивідуального підходу.

Отже, результати констатувального етапу дослідження показали, що у більшості розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку недостатньо сформований мовленнєвий досвід, необхідний для опанування ними грамотою. Були виявлені індивідуальні відмінності дітей, які вирізняються різноманітністю сформованості мовленнєвої компетенції, що в подальшому значно ускладнює опанування ними грамотою. Особливості підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти виявляються у неправильній звуковимові, недорозвиненості фонематичного слуху й уявлення, недостатності словникового запасу, нерозумінні лексичного та граматичного боку мовлення, невмінні складати речення та розповіді за сюжетними малюнками, переказувати прослуханий текст; порушеннях розуміння звукової та складової структури слова, уміннях визначати кількість слів у реченнях і графічно позначати їх; у недорозвиненості дрібної моторики рук, просторового орієнтування, диференціації предметів за формою, кольором і величиною. Характер труднощів, які виникали у дітей під час виконання завдань, відповідають глибині нестійких знань і вмінь з підготовки їх до опанування грамоти.

Проведене констатувальне дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність розробки спеціальної корекційної роботи, спрямованої на підготовку

до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

У третьому розділі «Методика корекційної роботи з підготовки розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти» представлено експериментальну методику корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти та підтверджено її ефективність.

На основі аналізу дидактико-методичних принципів загальної і спеціальної методики навчання мови та з урахуванням особливостей пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей розроблена методика корекційної роботи з їх підготовки до опанування грамоти. Вона будувалася з урахуванням одержаних на попередньому етапі дослідження даних про стан підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти.

При розробці методики корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей ми орієнтувалися на практичні напрацювання вивчення дітей, дані про їх мовленнєвий розвиток А. Богуш, Л. Варзацької, М. Вашуленка, І. Дмитрієвої, С. Миронової та ін., а також виявлені у процесі констатувального етапу дослідження труднощі, яких зазнавали діти під час виконання завдань, адаптувавши їх у відповідності з завданнями дослідження.

Зміст розробленої експериментальної методики передбачав дотримання таких вимог:

- реалізація основних завдань підготовки до опанування грамоти у взаємозв'язку з цілеспрямованим розвитком у розумово відсталих дітей виявлених прогалин у мовленнєвій діяльності;
- спрямування корекційної роботи з удосконалення в дітей фонетико-фонематичної, зорової та просторової підготовленості до опанування грамоти;
- забезпечення активного мовленнєвого розвитку дітей у процесі збагачення словникового запасу, уміння практично складати речення, формування діалогічного та монологічного мовлення.

Методика корекційної роботи базувалася на врахуванні таких умов:

- введення завдань у навчальний процес для формування практичних випереджуючих знань з метою утворення зв'язків, які будуть базою для опанування грамоти;
- використання під час вивчення кожної нової теми пропедевтичної роботи;
- систематичне застосування індивідуального підходу в навчальному процесі з метою розвитку пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей;
- підбір доступних і цікавих завдань для розвитку емоційно-вольової сфери, підвищення активності, працездатності, мотивації розумово відсталих дітей;
- спрямованість корекційної роботи на удосконалення і розвиток фонетико-фонематичного слуху;
- формування просторового орієнтування і розвитку дрібної моторики для успішного навчання дітей умінню орієнтуватися на аркуші паперу;
- обов'язкове оцінювання дітей на кожному занятті;
- застосування на кожному занятті ігор та ігрових прийомів, базуючись на особливостях розвитку розумово відсталих дітей;
- застосування схем-опор для закріплення навчального матеріалу дітьми;

- використання спеціального педагогічного керівництва діяльністю дітей з розвитку мовлення, шляхом застосування коментованого управління;
- практичне вивчення нової теми без використання теоретичних узагальнень, у зв'язку з труднощами, які виникають у процесі оволодіння теоретичними поняттями та категоріями.

Методика дослідження проходила в два етапи – підготовчий та основний.

Підготовчий етап. Метою даного етапу був корегуючий розвиток мовленнєвої компетенції розумово відсталих дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Як встановлено на констатувальному етапі дослідження, у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку спостерігається недостатня сформованість мовленнєвої компетенції як передумови опанування грамоти, а саме: бідність активного і пасивного словникового запасу; невміння будувати речення за сюжетним малюнком, за серією малюнків; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у процесі виконання завдань. Також зустрічалися труднощі у використанні діалогічного та монологічного мовлення: не розуміння запитань експериментатора й невміння давати правильні відповіді на них, орієнтуючись на малюнок; диференціювати стверджувальні та питальні речення; дотримуватись ритму, темпу вірша, передавати інтонацію героїв казки, сприймати прослуханий текст.

Оскільки з недоліками сформованості мовленнєвої компетенції пов'язані труднощі підготовки до опанування грамоти, значна увага у підготовчий період повинна приділятися використанню перспективно-випереджувального навчання, спрямованого на розвиток мовленнєвої компетенції у розумово відсталих дітей.

Для ефективного розвитку мовлення доцільно використовувати такі *методи*, як: спостереження, імітація, бесіда, переказ, розповідь, показ картин, які мало знайомі дітям за змістом, показ кінофільмів і діафільмів. До кожного запропонованого методу були підібрані різноманітні *прийоми* роботи.

Враховуючи особливості мовленнєвої та пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей, необхідно поетапно, систематично ускладнювати словникову роботу в таких напрямках: оволодіння словниковим запасом у єдності з сприйняттям предметів і явищ вцілому; збільшення словникового запасу за рахунок розуміння слів, які позначають якості, властивості, деталі предметів і явищ, їх відношення; введення у лексичний запас слів, які позначають елементарні поняття.

Основний етап. Метою і змістом даного етапу було визначення найбільш ефективних шляхів навчання з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Методика корекційної роботи на основному етапі була спрямована на розвиток початкової елементарної навички читання та письма у розумово відсталих дітей, зокрема: розвиток фонематичного слуху та слухового сприймання, що сприятиме формуванню уміння орієнтуватися в звуковій структурі слова; усвідомлення складової будови слова; вміння практично використовувати графічну схему слів і речень; розвиток зорового і просторового орієнтування; розвиток дрібної моторики рук; уміння штрихувати предмети різними лініями, виконувати завдання за зразком та інструкцією експериментатора.

Засобами реалізації виступили такі *прийоми роботи*: різноманітні ігри та вправи, які передбачали поетапність виконання певних дій, що забезпечують перехід від одного виду вправ до іншого. Найбільш ефективними прийомами роботи є: показ вчителем-дефектологом зразка вимовляння слова, звуконаслідування, проговорювання, коментування тощо.

У перевірці ефективності експериментальної методики брали участь 43 дитини з розумовою відсталістю старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (контрольна група (КГ)- 21 дитина, експериментальна група (ЕГ)- 22 дитини).

Результати дослідного навчання визначалися шляхом проведення однакових для дослідної і контрольної груп фронтальних письмових і усних робіт, а також індивідуальних бесід за тією ж методикою, що використовувалась на констатувальному етапі дослідження.

У таблиці 1 показана динаміка результатів виконання завдань розумово відсталими дітьми експериментальної і контрольної груп.

Таблиця 1

Порівняльні дані рівнів підготовленості розумово відсталих дітей до опанування грамоти експериментальної і контрольної груп (у %)

Групи \ Рівні	Високий	Достатній	Середній	Початковий
ЕГ	4,7	36,4	36,4	22,7
КГ	0	14,3	47,6	38,1

Результати експериментальної роботи, отримані після формувального експерименту, свідчать, що рівень знань розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, необхідних для підготовки до навчання грамоти в ЕГ вищий, ніж у КГ, оскільки на всіх рівнях виконання завдань діти ЕГ показали значно кращі результати. Так, до високого рівня було віднесено 4,5 % дітей у ЕГ, а у КГ таких дітей не було виявлено. Кількість дітей ЕГ, які увійшли до достатнього рівня, становила 36,4 % дітей, а у КГ – 14,3 % дітей. Відповідно, до середнього рівня – 36,4 % дітей і 47,6 % дітей, а на початковому рівні виконали завдання 22,7 % дітей ЕГ і 38,1 % дітей КГ.

У дітей ЕГ на достатньому для їх навчальних можливостей рівні сформувалася мовленнєва компетенція, яка стала надалі надійною основою для опанування грамоти розумово відсталими дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. У переважної більшості дітей спостерігалось збільшення словникового запасу, значно менше виникало помилок в узгодженні слів у реченні, у процесі побудови речень частіше використовувалися прийменники, вони вміли інтонаційно вірно переказувати зміст почутого. Систематичне тренування на заняттях, у процесі використання різноманітних методів, прийомів роботи, зумовило покращення рівня сформованості елементарних навичок читання та письма у розумово відсталих дітей.

Таким чином, розроблена методика корекційної роботи виявилася достатньо продуктивною у підготовці розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти.

Статистичну перевірку отриманих результатів проведено за критерієм Фішера (кутове перетворення φ), який використовується для співставлення двох рядів

вибіркових значень за частотою появи певної ознаки. Перевірка значущості отриманого критерію здійснювалася шляхом знаходження ймовірності отриманого емпіричного значення в t розподілі Стюдента. Таким чином, найбільш статистично значущі зсуви відбулись для достатнього та високого рівнів, частки дітей з середнім рівнем для експериментальної групи та контрольної групи відрізняються несуттєво.

Виявлення підвищення якості та оперативності знань дітей ЕГ пояснюється доступністю і достатньою ефективністю розробленої методики корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Аналіз даних, отриманих у ході експерименту, дозволив розкрити загальну тенденцію її впливу на протікання й результативність навчально-пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей.

ВИСНОВКИ

Визначені теоретичні засади підготовки розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти та проведене експериментальне дослідження дали змогу сформулювати такі **висновки**:

1. Аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, сучасний підхід до виховання та навчання дітей у спеціальних і загальноосвітніх дошкільних і шкільних навчальних закладах дозволяє вивчити пріоритетні напрямки підготовки навчання грамоти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, їх мовленнєвого розвитку та формування мовленнєвої компетенції. Уточнено сутність ключових понять «готовність до навчання», «підготовка до навчання», «компетенція», «компетентність», «мовленнєва компетенція», «навчання грамоти», «підготовка до навчання грамоти» щодо предмета дослідження. Акцентована увага на сформованості мовленнєвої компетенції у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, яка безпосередньо впливає на їх підготовку до опанування грамоти та навчання в цілому. Встановлено, що підготовка до опанування грамоти передбачає сформованість мовленнєвої компетенції та елементарних навичок читання і письма.

2. Визначені компоненти підготовленості розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти (мовленнєва компетенція, сформованість початкової елементарної навички читання, початкової елементарної навички письма). Критеріями мовленнєвої компетенції є: правильна звуковимова, інтонаційна насиченість і виразність мовлення; достатній словниковий запас, розуміння семантики слів та вживання їх у правильному значенні; вживання слів у правильній граматичній формі, правильна граматична та синтаксична будова мовлення; слухання, сприймання та розуміння зверненого мовлення, слухання й розуміння змісту простих і коротких текстів, уміння відповідати на поставлені запитання у межах знайомого мовленнєвого матеріалу, брати активну участь у діалозі; складати речення, розповіді за сюжетними малюнками, переказувати знайомий текст і зміст переглянутого мультфільму. Критеріями сформованості елементарної навички читання: розвиненість фонетико-фонематичного слуху, сприймання та розпізнавання мовленнєвих звуків; уміння правильно вимовляти звуки, слухати та повторювати їх за вчителем, вимовляти звукосполучення, прості за структурою слова, виконувати звуковий аналіз слова, сприймати та розуміти

складову структуру слова, уміння визначати на слух кількість слів у реченні та графічно їх позначати. Критеріями сформованості елементарної навички письма: уміння дотримуватися правил гігієни письма, розвиненість дрібної моторики рук, просторового орієнтування, уміння дотримуватися правил штрихування, виконувати завдання за інструкцію, виконувати роботу за зразком, використовуючи допомогу експериментатора.

3. Проведене констатувальне дослідження підтвердило відомі дані про те, що на час вступу до спеціальної загальноосвітньої школи діти мають різну підготовку до опанування грамоти. Виявлені індивідуальні відмінності дітей, які вирізняються різнорідністю сформованості мовленнєвої компетенції, що в подальшому значно ускладнює опанування ними грамотою. Встановлена стійка залежність підготовленості до опанування грамоти від сформованості мовленнєвої компетенції у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Враховуючи це, діти були розподілені за чотирма рівнями. Так, жодна дитина не була віднесена до високого рівня, до достатнього рівня було віднесено 14,1 % дітей, до середнього – 48,1 %, до початкового 37,5% дітей.

Визначені особливості підготовленості до опанування грамоти розумово відсталих дітей, що виявляються у неправильній звуковимові, недорозвиненості фонематичного слуху й уявлення, недостатності словникового запасу, нерозумінні лексичного та граматичного боку мовлення, невмінні складати речення та розповіді за сюжетними малюнками, переказувати прослуханий текст; порушеннях розуміння звукової та складової структури слова, уміннях визначати кількість слів у реченнях і графічно позначати їх; у недорозвиненості дрібної моторики рук, просторового орієнтування, диференціації предметів за формою, кольором і величиною. Характер труднощів, які виникали у дітей під час виконання завдань, відповідають глибині нестійких знань і умінь з підготовки їх до опанування грамоти.

4. Розроблено методику корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, яка вимагає дотримання вимог, а саме: реалізація основних завдань підготовки до опанування грамоти у взаємозв'язку з цілеспрямованим розвитком у розумово відсталих дітей виявлених прогалин у мовленнєвій діяльності; спрямування корекційної роботи з удосконалення у дітей фонетико-фонематичної, зорової і просторової підготовленості до опанування грамоти; забезпечення активного мовленнєвого розвитку дітей у процесі збагачення словникового запасу, уміння практично складати речення, формування діалогічного та монологічного мовлення. Методика експериментального дослідження проходила у два етапи (підготовчий та основний). Підготовчий етап спрямований на корегуючий розвиток мовленнєвої компетенції розумово відсталих дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку і передбачав використання методів: спостереження, імітації, бесіди, переказу, розповіді, показу картин, які мало знайомі дітям за змістом, показу кінофільмів і діафільмів. До кожного запропонованого методу були підібрані різноманітні *прийоми* роботи. Основний етап передбачав визначення найбільш ефективних шляхів навчання з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а саме формування у них елементарної навички читання та письма. Засобами реалізації виступили наступні

прийоми роботи: показ вчителем-дефектологом зразка вимовляння слова, звуконаслідування, проговорювання, коментування та інші.

5. Підсумковий порівняльний аналіз рівнів підготовленості розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти засвідчив позитивні результати, що відбулися під впливом корекційно-педагогічного навчання дітей в ЕГ. Показник високого рівня підготовленості до опанування грамоти підвищився до 4,7 %. Отже, впроваджена методика корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку є ефективною і заслуговує на подальше впровадження у педагогічну практику.

6. Доведено, що успішність підготовки розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до опанування грамоти зумовлені змістовим аспектом навчальної діяльності у спеціальному дошкільному та шкільному навчальному закладі і необхідністю створення спеціальних умов корекційно-педагогічного навчання; формування мовленнєвої компетенції зумовлюється корегуючим розвитком мовленнєвих процесів і використанням засобів перспективно-випереджувального навчання; стан підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти підвищується за умови використання різноманітних методів і методичних прийомів роботи, які передбачають поетапність виконання певних дій, що забезпечуватимуть перехід від одного виду вправ до іншого.

Дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, що розглядаються. Подальшого вивчення вимагає наступність у роботі спеціальних дошкільних і шкільних закладів освіти в аспекті забезпечення підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кузьмінська Є. О. Проблема підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі / Є. О. Кузьмінська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С.136–139.

2. Кузьмінська Є. О. Психолінгвістичні основи методики навчання грамоти розумово відсталих дітей / Є. О. Кузьмінська // Збірник наукових праць Кам'янець - Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Вип. 23. Ч. 1. – Кам'янець - Подільський : Медобори - 2006, 2013. – С. 250–257.

3. Кузьмінська Є. О. Мовленнєва компетенція як передумова опанування грамоти розумово відсталими дітьми / Є. О. Кузьмінська // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. - Вип. 4, Ч. 2 / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – К. : Педагогічна думка, 2013. – С. 201–209.

4. Кузьмінська Є. О. Сформованість основних компонентів підготовки до опанування грамоти у розумово відсталих дітей / Є. О. Кузьмінська // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : мат-ли IV Всеукр. заоч. наук.–практ. конфер. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – С. 43–49.

5. Кузьмінська Є. О. Вивчення сформованості мовленнєвої компетенції у розумово відсталих дітей / Є. О. Кузьмінська // Особлива дитини: навчання і виховання : науковий, навчальний, інформаційний журнал. 2015. – № 1 (53). – С. 49-57.

6. Кузьмінська Є. О. Особливості формування звукової структури слова у розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / Є. О. Кузьмінська // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Вип. V. В 2 т., Т. 1. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобри-2006, 2015. – С. 173–184.

7. Кузьминская Е. О. Состояние подготовки умственно отсталых детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста / Е. О. Кузьминская // Revista "Psihologie. Pedagogie specială. Asistența socială,.. - Chișinău, 2015. – S. 30–40.

АНОТАЦІЇ

Кузьмінська Є. О. Підготовка розумово відсталих дітей до опанування грамоти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячене актуальній психолого-педагогічній проблемі підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Розроблені в дисертації критерії та рівні підготовленості розумово відсталих дітей до опанування грамоти і стану сформованості у них мовленнєвої компетенції дозволили виявити особливості процесу їх формування, з урахуванням яких розроблено методику корекційної роботи з підготовки до опанування грамоти розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, спрямовану на розвиток мовленнєвих та основних компонентів підготовки до опанування грамоти, а також встановлення залежності їх рівня від сформованості мовленнєвої компетенції. Розроблено психолого-педагогічні та методичні заходи формування мовленнєвої компетенції розумово відсталих дітей як чинника мовленнєвого та мисленнєвого розвитку дітей, їхнього особистісного становлення, оптимізації міжособистісних стосунків та успішної соціалізації в суспільстві.

Ключові слова: мовленнєва компетенція, навчання грамоти, підготовка до навчання грамоти, розумово відсталі діти, старший дошкільний вік, молодший шкільний вік.

Кузьминская Е. А. Подготовка умственно отсталых детей к овладению грамоты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено актуальной психолого-педагогической проблеме подготовки к овладению грамотой умственно отсталыми детьми старшего дошкольного и младшего школьного возраста.

В исследовании представлен анализ теоретико-методических основ развития речевых умений умственно отсталых детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста, определены психологические, психолингвистические и лингводидактические основы подготовки к овладению детей грамотой, проанализирована методическая литература и опыт работы учителей-дефектологов специальных дошкольных и школьных учебных заведений.

В процессе исследования были определены компоненты и критерии подготовленности к овладению грамотой умственно отсталыми детьми старшего дошкольного и младшего школьного возраста. Среди них: речевая компетенция, формирование начальных элементарных навыков чтения и элементарных навыков письма. Критерии речевой компетенции: правильное звукопроизношение, интонационная насыщенность и выразительность речи; достаточный словарный запас, понимание семантики слов и употребления их в правильном значении; употребление слов в правильной грамматической форме, правильное грамматическое и синтаксическое построение речи; слушание, восприятие и понимание речи произносящего; слушание и понимание содержания простых и коротких текстов, умение отвечать на поставленные вопросы в пределах знакомого речевого материала, умение активно участвовать в диалоге; составлять предложение, рассказы по сюжетным рисункам, пересказывать знакомый текст и содержание просмотренного мультфильма. Критерии сформированности начального элементарного навыка чтения: развитие фонетико-фонематического слуха, восприятия и распознавания речевых звуков; умение правильно произносить звуки, слушать и повторять их за экспериментатором, произносить звукосочетания, простые по структуре слова, выполнять звуковой анализ слова, воспринимать и понимать слоговую структуру слова, уметь определять на слух количество слов в предложении и графически их отмечать. Критерии сформированности начального элементарного навыка письма: соблюдение правил гигиены письма, развитие мелкой моторики рук, пространственного ориентирования, соблюдение правил штриховки, умения выполнять задание по инструкции, работу по образцу, используя помощь экспериментатора.

Разработанные в диссертации критерии и уровни подготовленности умственно отсталых детей к овладению грамотой и состояния сформированности у них речевой компетенции, позволили выявить особенности процесса их формирования, с учетом которых разработано методика коррекционной работы по подготовке к овладению грамотой умственно отсталыми детьми старшего дошкольного и младшего школьного возраста, направленной на развитие основных компонентов подготовки к овладению грамотой.

В процессе проведенного экспериментального исследования доказано: успешность подготовки умственно отсталых детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста к овладению грамотой предопределена смысловым аспектом учебной деятельности в специальном дошкольном и школьном учебном заведении и необходимостью создания специальных условий коррекционно-педагогической учебы; формирование речевой компетенции предопределяется коррекционным развитием речевых процессов и использованием средств перспективно-опережающей учебы; уровень подготовленности умственно отсталых

детей к овладению грамотой повышается при условии использования разнообразных методов и методических приемов работы, которые предусматривают поэтапное выполнение определенных действий, которые будут обеспечивать переход от одного вида упражнений к другому.

Ключевые слова: речевая компетенция, обучение грамоте, подготовка к обучению грамоте, умственно отсталые дети, старший дошкольный возраст, младший школьный возраста.

Kuzminska Ye. O. Preparation of mentally retarded children to master literacy.

– The manuscript.

The thesis for the Candidate degree of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.03 - Correctional Pedagogy. – National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. – Kyiv, 2015.

The thesis is focused on the topical psychological and pedagogical problem of training to master literacy mentally retarded children of senior preschool and younger school age. Criteria and levels of training mentally retarded children to master literacy and condition of forming of their language competence developed in the thesis has allowed to reveal features of the process of their formation, which developed the methodology of correctional work in preparation for literacy mentally retarded children of senior preschool and younger school age, aimed at the development of speech and of the main components of preparation for literacy, and establishing their dependence on the level of formation of speech competence. It was developed psychological, pedagogical and methodological activities the formation of the language competence of mentally retarded children as a factor of mental and speech development of children, their personal development, optimization of interpersonal relationships and successful socialization in society.

Key words: speech competence, literacy, training for literacy, mentally retarded children, senior preschool age, younger school age.